

**ANAYASA MAHKEMESİ VE OLAĞANÜSTÜ HAL VE
SIKIYÖNETİM KANUN HÜKMÜNDE
KARARNAMELERİNİN ANAYASAYA UYGUNLUĞUNUN
YARGISAL DENETİMİ**

*The Turkish Constitutional Court and Judicial Review of the
Constitutionality of the Decrees Having Force of Law Issued during a
State of Emergency and Martial Law*

Prof. Dr. Merih ÖDEN*

I. Anayasa Mahkemesine göre Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Hukukî Rejimi II. Anayasanın 121. ve 122. Maddelerine Dayanılarak Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin Nitelendirilmesi ve Anayasa Mahkemesinin Eğilimleri
III. Sonuç

ÖZET

1982 Anayasası 148. maddesinin birinci fıkrasında, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla

---

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Anayasa Mahkemesinde dâva açılmayacağını belirtmiştir. Bu hüküm, Anayasanın temel olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinde temel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla tanıdığı güvencelerin hukuki değerini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Anayasa Mahkemesi, 1991 yılından başlayarak verdiği kararlarla bu sınıncaları bir ölçüde gidermiştir. Bu makalede, Anayasa Mahkemesinin olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin Anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi konusundaki içtihadı ile Mahkemenin somut olaylarda verdiği kararlar incelenmekte ve içtihadî gelişme değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Mahkemesi, yargı denetimi, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri, olağanüstü yönetim yetkileri, temel hak ve özgürlükler, yürütme organının takdir yetkisi

ABSTRACT

The Turkish Constitution of 1982 empowers the Council of Ministers, meeting under the chairmanship of the President of the Republic, to issue decrees having the force of law on matters necessitated by a state of emergency and martial law (Arts. 121- 122). Article 148 of the Constitution states that no action shall be brought before the Constitutional Court alleging the unconstitutionality as to the form or substance of decrees having force of law issued during a state of emergency or martial law. This prohibition of judicial review decreases the true worth of the constitutional guarantees of fundamental rights and freedoms during periods of state of emergency or martial law. However, since 1991, the Constitutional Court has ruled that these decrees are reviewable so as to control whether they are issued within the scope of emergency situations. This article aims to analyze the case law of the Turkish Constitutional Court and assess the jurisdictional developments regarding the decrees having force of law issued during a state of emergency and martial law.

Keywords: The Turkish Constitutional Court, judicial review, decrees having force of law issued during periods of state of emergency

or martial law, emergency powers, fundamental rights and liberties, discretionary powers of the executive

1982 Anayasasının 148. maddesinin birinci fıkrasında yer alan ve *olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararname*lerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dâva açılmayacağını öngören hüküm, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı ve kişi hak ve özgürlüklerini tehlikeye düşürdüğü için Anayasanın en çok eleştirilen hükümlerindendir.¹ Bu hüküm, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanunun “İptal davasının açılmayacağı haller” başlıklı 19. maddesinde de, “*Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde Anayasanın 121 ve 122 nci maddeleri gereğince çıkarılan kanun hükmünde kararnamelere karşı şekil ve esas bakımından iptal davası açılmaz ve mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürülemez*” şeklinde ifade edilmiştir. Anayasada bugüne kadar temel hak ve özgürlükleri genişletici ve bunların güvencelerini güçlendirici birçok değişiklik yapılmışsa da, 148. maddedeki söz konusu yargı denetimi yasağına dokunulmamıştır. Bunda, Anayasa Mahkemesinin 1991 yılından başlayarak olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin yargısal denetimi konusunda geliştirdiği içtihadın da etkisi olduğu düşünülebilir.

Biz bu çalışmada, önce Anayasa Mahkemesinin 1991 yılında 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler hakkında arka arkaya verdiği iki kararla olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin yargısal denetimi konusunda ortaya koyduğu içtihadı gözden geçirecek ve sonra Mahkemenin somut olaylarda kanun hükmünde kararnameleri nitelendirme ve özellikle içtihadını geliştirme eğilimlerini araştırıp değerlendireceğiz.

---

¹ Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan Anayasa Tasarısının ilk metninde yer almayan bu hüküm, metne Danışma Meclisi Genel Kurulunda eklenmiştir. Bkz. **DMTD** Cilt 10, s. 184-185, 194-197.

I. Anayasa Mahkemesine göre Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Hukukî Rejimi

Anayasa Mahkemesi, 1991 yılında 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler hakkında verdiği kararlarda, yargılama usûlünün bir genel kuralından hareketle, bir işlemin yargı denetimine konu olup olmadığını, kuralı onu yapan organın verdiği adla bağlı kalmadan, işlemin hukukî niteliğini göz önünde tutarak kendisinin belirleyeceği yolundaki içtihadını yineleyerek, söz konusu Kanun Hükmünde Kararnamelerin gerçekten Anayasanın 148. maddesindeki yargı denetimi yasağı kapsamına giren kanun hükmünde kararname niteliğinde olup olmadıklarını araştırmıştır. Mahkemeye göre, *“Anayasa Mahkemesi Anayasa’ya uygunluk denetimi için önüne getirilen ve yasama veya yürütme organı tarafından yürürlüğe konulan düzenleyici işlemin hukuksal nitelmesini yapmak zorundadır. Çünkü, Anayasa Mahkemesi, denetlenmesi istenilen metine verilen adla kendisini bağlı sayamaz. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi “olağanüstü hal KHK’si” adı altında yapılan düzenlemelerin Anayasa’nın öngördüğü ve Anayasa’ya uygunluk denetimine bağlı tutmadığı gerçekten bir “olağanüstü hal KHK’si” niteliğinde olup olmadıklarını incelemek ve bu nitelikte görmediği düzenlemeler yönünden Anayasa’ya uygunluk denetimi yapmak zorundadır. Anayasa’nın 148. maddesi yalnızca olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde olan düzenlemelerin Anayasa’ya uygunluk denetimine bağlı tutulmalarına engel oluşturur.”*²

Bu kararlarda Anayasa Mahkemesi, olağanüstü kanun hükmünde kararnameleri nitelendirirken, ilkin olağanüstü yönetim usûllerinin hukukî rejimi üzerinde durmuştur. Mahkeme, olağanüstü yönetim usûllerine devletin ve toplumun varlığı ve güvenliği için büyük bir tehlike yaratan durumlarda bu tehlikeleri gidererek anayasal düzeni korumak ve savunmak amacıyla başvurulduğunu ve demokratik ülkelerde olağanüstü yönetim usûllerinin, kaynağını anayasada bulan, anayasa kurallarına göre yürürlüğe konulup yasama ve yargı organlarının denetiminde uygulanan, yürütme organına olağan zamanlara göre daha geniş yetkiler vermesine ve kişilerin hak ve özgürlüklerini de olağan zamanlara göre daha önemli

² E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 102; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 400.

ölçüde daraltmasına karşın, sonuçta bir “hukuk rejimi” olduğunu, 1982 Anayasasının da olağanüstü yönetim usûllerini çeşitli öğeleriyle ayrıntılı bir şekilde düzenlediği gibi, bu durumlarda yürütme organının temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması konusundaki yetkilerine sınırlar çizdiğini belirtmiştir.³ Böylece Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasasının öngördüğü olağanüstü yönetim usûllerini, Anayasanın 2. maddesinde belirtilen “demokratik hukuk devleti” anlayışı içinde bir hukuk rejimi olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşımın, mantukî bakımdan, yargı denetiminde olağanüstü yönetim usûllerine ilişkin Anayasa, kanun ve kanun hükmünde kararname hükümlerinin demokratik hukuk devleti ilkesine uygun olarak yorumlanıp değerlendirilmesini gerektirdiğine dikkat çekelim.⁴

Anayasa Mahkemesi devamla, 1982 Anayasasının 121. maddesinin üçüncü ve 122. maddesinin ikinci fıkrasında, olağanüstü hal ve sıkıyönetim süresince Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna olağanüstü halin ve sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda bir yetki kanununa gerek olmadan kanun hükmünde kararname çıkarabilme yetkisini verdiğini belirtip,⁵ bu yetkinin sınırları dolayısıyla söz konusu kanun hükmünde kararnamelerin hukukî niteliğiyle ilgili olarak şu noktalar üzerinde durmuştur:

1. “... (O)lağanüstü hallerde ve sıkıyönetimde KHK çıkarabilmek için bir yetki yasasına gerek bulunmamaktadır. Anayasa'nın 121. ve 122. maddeleri bu durumlarda çıkarılacak KHK'lerin anayasal dayanağını oluşturur. Ancak, olağanüstü hal KHK'si çıkarabilmek için öncelikle Anayasa'nın 119. veya 120. maddelerine göre ilan edilmiş bir olağanüstü hal olmalıdır. Olağanüstü hal KHK'leriyle getirilen düzenlemeler olağanüstü halin amacını ve sınırlarını aşmamalıdır.”⁶

2. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri Anayasanın 91. maddesinin olağan kanun hükmünde kararnameler

³ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 92-98, 390-395.

⁴ Aynı yönde, EROĞUL, Cem, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Olağanüstü Yasa Gücünde Kararnamelerin TBMM’ce Onaylanması Sorunu”, AÜSBFD, Cilt 54, Sayı 4 (1999), s. 35.

⁵ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 98, 396.

⁶ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 98, 396.

hükmünde kararname için koyduğu konu sınırlandırmalarına bağlı olmadıklarından, bu tür kanun hükmünde kararnamelerle temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasî haklar ve ödevler de düzenlenebilir. Ancak Anayasa, 121. maddenin ikinci fıkrasında saydığı “*belirli konuların Olağanüstü Hal Yasası’nda düzenlenmesini zorunlu görmektedir. Başka bir anlatımla ikinci fıkrada sayılan konular KHK’lerle düzenlenemeyecektir.*” Anayasanın 121. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, “*Olağanüstü hal KHK’leri, Olağanüstü Hal Yasası ile saptanan sistem içersinde “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” uygulamaya yönelik olarak çıkartılabilir. Bu tür KHK’lerle yalnızca olağanüstü hal ilânını gerektiren nedenler gözetilerek bu nedenlerin ortadan kaldırılması için o duruma özgü kimi önlemler alınabilir. Olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda çıkartılabilecek KHK’lere Anayasa’nın 121. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları birlikte incelendiğinde başkaca işlevler yüklenemez. Bunun tersi bir anlayış; Anayasa ve Olağanüstü Hal Yasası dışında yeni bir olağanüstü hal yönetimi yaratmaya neden olur. Oysa, Anayasa, olağan anayasal düzenden ayrı ne gibi olağanüstü yönetimler kurulabileceğini saptamış ve bunların statülerinin de yasayla düzenlenmesini öngörmüştür. Olağanüstü yönetim usulleri; olağanüstü haller ve sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinden ibarettir. Anayasa, bu olağanüstü yönetimlerin hangi ilkelere göre düzenleneceğini açıkça göstermiştir. O halde, bu sayılanlar dışında farklı bir olağanüstü yönetim usulü, yasayla dahi düzenlenemez.*”⁷

3. “... Olağanüstü hallerde Anayasa’nın 121. maddesinin üçüncü fıkrasına göre çıkarılabilecek KHK’lerde konu sınırlaması yoktur. Ancak bu, olağanüstü KHK’lerin düzenleme alanının sınırsız olduğu anlamında

⁷ **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 99, 396-397. Anayasa Mahkemesine göre, olağanüstü hal ve sıkıyönetimin kanunla belirlenmiş statülerinde olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleriyle değişiklik yapılması, ayrıca Anayasanın 6. maddesindeki “*Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa’dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz*” hükmüne, 7. maddesindeki *yasama yetkisinin devredilemezliği* ilkesine, Başlangıç kısmındaki “... *Kuvvetler ayırımının, ... belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu*” temel ilkesine ve 11. maddesindeki Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesine de aykırılık oluşturur (**AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 99, 397).

değildir. Bu tür KHK'lerin düzenleme alanları, Anayasa'nın 121. maddesinin üçüncü ve 122. maddesinin ikinci fıkrası gereğince "olağanüstü halin veya sıkıyönetim halini(n) gerekli kıldığı konular"la sınırlıdır. Olağanüstü halin gerekli kılmadığı konuların olağanüstü hal KHK'leriyle düzenlenmesi olanaksızdır. Olağanüstü halin gerekli kıldığı konular, olağanüstü halin neden ve amaç öğeleriyle sınırlıdır... Olağanüstü halin amacı, neden öğesiyle kaynaşmış bir durumdadır. Başka bir anlatımla, olağanüstü halin varlığını gerektiren nedenler saptandığında amaç öğesi de gerçekleşmiş demektir. Şu durumda olağanüstü hal KHK'lerinin "olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda" olağanüstü halin amacı ve nedenleriyle sınırlı çıkarılmaları gerekir..."⁸

4. Anayasa'nın 119, 120 ve 122. maddelerinde düzenlenen olağanüstü yönetimler yer bakımından sınırlıdırlar. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim, yurdun bütününde veya yalnızca bir bölgesinde ilân edilebilir. Olağanüstü hal yurdun bir bölgesi için ilân edildiği takdirde, Anayasanın 121. maddesine göre "yürürlüğe konulacak KHK ile getirilecek önlemlerin sadece olağanüstü hal ilân edilen bölge için geçerli olması bölge dışına taşırılmaması gerekir. Olağanüstü hal KHK'lerinin uygulanacağı yer olağanüstü hal ilân edilen bölge veya bölgelerdir. Ülkenin bir bölgesi için ilân edilen olağanüstü hal nedeniyle olağanüstü hal ilân edilmeyen yerlerde olağanüstü hal KHK'lerine geçelik tanınmaz... Olağanüstü hal ilan edilmeyen bölgelerde kişi hak ve özgürlükleri olağanüstü hal KHK'leri ile kısıtlanamaz..."⁹

5. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim "belirli bir süreyle de sınırlıdırlar... Olağanüstü Hal Yasası ile Sıkıyönetim Yasası olağanüstü halin veya sıkıyönetimin ilân edildiği bölge veya bölgelerde olağanüstü halin veya sıkıyönetimin devamı süresince uygulanırlar. Bu hallerin kaldırılmasına karar verildiğinde bu yasaların o bölge veya bölgelerde

⁸ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 99-100, 397-398. Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği bir kararda, 1982 Anayasasının yürütmeye 8. maddedeki deyimle bir "yetki" olma gücünü veren hükümlerine değinirken de, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelelerinin "sözü edilen hallerin gerekli kıldığı konulara hasren" çıkarılabileceğini belirtmişti (E. 1986/18, K. 1986/24, k.t. 9.10.1986, AYMKD Sayı 22, s. 264).

⁹ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 100; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 398. Ayrıca bkz. s. 105 ve 399.

uygula(n)maları sona erer. Olağanüstü halin veya sıkıyönetimin, gerekli kıldığı konularda çıkartılan KHK'ler, bu hallerin ilân edildiği bölgelerde ve ancak bunların devamı süresince uygulanabilirler... Olağanüstü hal KHK'si çıkarma yetkisi olağanüstü hal süresiyle sınırlıdır. KHK ile getirilen kuralların nasıl olağanüstü hal öncesine uygulanmaları olanaksız ise olağanüstü hal sonrasında da uygulanmaları veya başka bir zamanda veya yerde olağanüstü hal ilânı durumunda uygulanmak üzere geçerliklerini korumaları olanaksızdır."¹⁰

6. Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi çıkarma yetkisi olağanüstü hal bölgesi ve süresiyle sınırlı olduğundan, "... *olağanüstü hal KHK'leri ile, yasalarda değişiklik yapılamaz. Olağanüstü hal KHK'leri ile getirilen kuralların olağanüstü hal bölgeleri dışında veya olağanüstü halin sona ermesinden sonra da uygulanmalarının devamı isteniyorsa bu konudaki düzenlemenin yasa ile yapılması zorunludur. Çünkü olağanüstü hal bölgesi veya bölgeleri dışında veya olağanüstü halin sona ermesinden sonra da uygulanmalarına devam edilmesi istenilen kuralların içerdiği konular "olağanüstü halin gerekli kıldığı konular" olamazlar.*"¹¹

Burada belirtelim ki, Anayasa Mahkemesinin olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleriyle kanunlarda değişiklik yapılamayacağı yolunda ortaya koyduğu ilkeyi, bu kanun hükmünde kararnamelerle yürürlükteki kanunların genel ve sürekli olarak değiştirilemeyeceği şeklinde anlamak gerekir. Başka bir deyişle, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleriyle, kanunların belli hükümlerini olağanüstü hal bölgesi ve süresi içinde bir anlamda askıya alacak değişiklikler yapılabilir.¹² O halde Anayasa Mahkemesinin, olağanüstü hal kanun

¹⁰ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 100-101, 398-99. Ayrıca bkz. s. 105.

¹¹ AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 101, 399, ayrıca 105 ve 402.

¹² Bu konuda bkz. DURAN, Lütfi, "Bunalım Kararnameleri", AÜSBFD, Cilt 50, Sayı 3-4 (1995), s. 149-150, 156-157; KANADOĞLU, Korkut, **Anayasa Mahkemesi**, Beta, İstanbul 2004, s. 161-162; ESEN, Selin, **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi**, Adalet Yayınevi, Ankara 2008, s. 250-251; Ayrıca bkz. ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, **Anayasa Yargısı**, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 130-131; TURHAN, Mehmet, "Olağanüstü Hallerde Çıkarılabilecek Kanun Hükmünde Kararnameler", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 3 (1992), s. 28, 32, 35; KUZU, Burhan, **Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1993, s. 249, 384-385; YÜZBAŞIOĞLU,

hükümünde kararnameleriyle değiştirilebilmeleri bakımından, Anayasanın öngördüğü sistem içinde olağanüstü hallerin statusünü belirleyen Olağanüstü Hal Kanunu ile diğer kanunlar arasında da ayırım yaptığı söylenebilir. şöyle ki, bu kanun hükümünde kararnamelerle, esasen genel nitelikteki Olağanüstü Hal Kanununda yalnızca olağanüstü halin ilân edildiği bölge ve süre içinde geçerli olacak bir değişiklik dahi yapılamaz. Nitekim Mahkeme, 425 sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin 1. maddesi üzerindeki incelemede şöyle demektedir:

“... Olağanüstü Hal Yasası ülkenin tümü için çıkarılmış genel nitelikte bir yasadır. Bu yasa ve öngördüğü önlemler herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde veya ülkenin tümünde olağanüstü hal ilân edildiğinde kendiliğinden uygulamaya konulur. Anayasa'nın 121. maddesinin öngördüğü KHK'ler yalnızca, olağanüstü hal süresince ve olağanüstü hal bölgesinde uygulanmak üzere ve olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda düzenlemeler yapan KHK'lerdir. Ancak, bu koşulları taşıyan KHK kurallarına karşı ... dava açılmaz. KHK ile yürürlüğe konulan kural, olağanüstü halin gerekli kıldığı konuya ilişkin olsa bile başka bir zamanda veya başka bir yerde olağanüstü hal ilân edilmesi durumunda yürürlüğe girebiliyorsa, başka bir anlatımla, kural konulmasına neden olan olağanüstü halin sona ermesine karşın geçerliliğini yitirmeyip yürürlüğünü sürdürüyorsa olağanüstü hal KHK kuralı sayılmazlar. Olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde görülmeyen kurallar ise Anayasa'ya uygunluk denetimi kapsamına girerler

Olağanüstü hal KHK'leri olağanüstü hal ilân edilen yerlerde ve olağanüstü hal süresince uygulanacak olmaları nedeniyle bu tür KHK'lerle yasalarda değişiklik yapılamaz. Tersi durumlarda olağanüstü hal ilân edilen bölgenin dışına taşma ve olağanüstü halin sona ermesine

---

Necmi, **1982 Anayasasına ve Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Türkiye'de Kanun Hükümünde Kararnameler Rejimi**, Beta, İstanbul 1996, s. 181; TANÖR, Bülent – YÜZBAşIOğLU, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 8. bası, Beta, İstanbul 2006, s. 410-411; TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 12. bası, Beta, İstanbul 2007, s. 38-39; ÜSKÜL, Zafer, **Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar**, Büke Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 188-190; GÖZLER, Kemal, **Kanun Hükümünde Kararnamelerin Hukukî Rejimi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, s. 209-211; GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınları, Bursa 2008, s. 491. Bkz. ve krş. EROğUL (1999) s. 38, 42.

karşın kuralın yürürlüğünü koruması söz konusu olacaktır. Diğer yönden Anayasa'nın 121. maddesinin ikinci fıkrasında olağanüstü hal yasasında düzenlenecek konular açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle olağanüstü hal yasasında yapılacak bir değişikliğin mutlaka yasayla yapılması zorunludur. Olağanüstü Hal Yasası ile bunda değişiklik yapan yasalar Anayasa'ya uygunluk denetimine bağlıdırlar. Oysa, yasayla düzenlenmesi gereken konuların olağanüstü hal KHK'leri ile düzenlenmesi Anayasa'ya uygun denetimi dışına çıkma sonucunu doğurur. Bu ise Anayasa'nın temelini oluşturan hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz.”¹³

Böylece Anayasa Mahkemesine göre, “... Anayasa'nın 148. maddesiyle Anayasa'ya uygunluk denetimine bağlı tutulmayan olağanüstü hal KHK'leri, yalnızca olağanüstü hal süresince olağanüstü hal ilân edilen yerlerde uygulanmak üzere ve olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda çıkarılan KHK'lerdir. Bu koşulları taşımayan kurallar olağanüstü hal KHK kuralı sayılamazlar ve Anayasa'ya uygunluk denetimine bağlıdırlar.”¹⁴

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 2. maddesi uyarınca Cumhuriyetin temel bir niteliği olan demokratik hukuk devleti ilkesini korumak için, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin yargısal denetimini yasaklayan 148. madde hükmünü dar yorumlayarak sınırlandırmıştır. Mahkemenin isabetli bulduğumuz bu içtihadında, 1982 Anayasasının olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerine çizdiği sınırların uygulamada kanun hükmünde kararnamelerle aşılması yönünde ortaya çıkan bir takım gelişmelerin de önemli bir rol oynadığı düşünülebilir.¹⁵

¹³ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 105-106.

¹⁴ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 100-101; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 398-399. Bu içtihadın dayandığı görüşlere katılmayan Anayasa Mahkemesi üyelerinin karşıoy gerekçesi, dava konusu Kanun Hükmünde Kararnamelerin “Anayasa'nın 91. ve 121. maddelerine uygun olarak olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” düzenlenmeleri nedeniyle, davanın Anayasanın 148. ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 19. maddeleri gereğince “yetkisizlik yönünden reddi” gerektiği yolundadır (**AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 92, 102, 389-390, 400).

¹⁵ Bu konuda bkz. DURAN (1995), s. 143-144, 146-147; TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. bası, BDS Yayınları, İstanbul 1994, s. 146-147, 175;

Bu bağlamda Anayasa Mahkemesinin, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleriyle 1982 Anayasasının olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerine çizdiği sınırları aşması tehlikesi yanında, söz konusu kanun hükmünde kararnameler üzerinde TBMM denetiminin işletilememiş olmasının doğurduğu sakıncaları da dikkate aldığı söylenebilir.¹⁶ Gerçekten Mahkeme, “... Anayasa'nın 121. ve 122. maddelerine uygun olarak ... çıkarılan kanun hükmünde kararnameler ... Anayasa Mahkemesi'nin uygunluk denetimi dışındadır. Anayasa'ya göre sıkıyönetim ve olağanüstü hal KHK'leri üzerinde tek denetim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetimidir. Anayasa'nın 121. ve 122. maddelerine göre bu kararnameler Resmî Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur; bunların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmasına ilişkin süre ve usul İçtüzükle belirlenir... Böylece Anayasakoyucu olağanüstü hal KHK'lerinin daha çabuk bir yöntemle incelenmesini amaçlamaktadır. Meclis bu kararnameleri hemen görüşecek gerekli görürse değiştirecek ve bu kararnameler onaylanmış biçimleriyle diğer KHK'ler gibi yasaya dönüşecektir. Bu yasalar ise Anayasa Mahkemesi'nce denetlenebilecektir. Anayasa, denetim yasağını olağanüstü hal KHK'lerinin yasalaşmadan önceki evresi için koymuştur” dediği gibi,¹⁷ daha sonra bu görüşlere “... Ancak, 121. maddede “olağanüstü hal KHKlerinin meclisce onaylanmasına ilişkin süre ve usul, İçtüzükle belirlenir” denilmesine karşın bu konuda bir içtüzük düzenlemesi yapılmamıştır. Bu durumda olağanüstü hal KHK'lerinin TBMM'de ne zaman görüşülecekleri belirsizdir” şeklindeki değerlendirmeyi de eklemektedir.¹⁸

Yine Anayasa Mahkemesinin 1991/1 sayılı kararında, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun

---

YOKUŞ, Sevtap, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimine Etkisi**, Beta, İstanbul 1996, s. 105-111; ÜSKÜL (2003), s. 36-41, 47-51, 54-57, 73-74; EROĞUL (1999) s. 34-35.

¹⁶ Aynı yönde DURAN (1995), s. 143-144, 146-147, 155. Bu konuda ayrıca bkz. ÜSKÜL (2003), s. 51-53, 97-98, 127-128, 193-194.

¹⁷ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 94-95; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 392.

¹⁸ **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 101-102, 399-400.

Anayasanın 121. maddesine dayanarak çıkardığı 424 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyi daha sonra 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle yürürlükten kaldırmasının yargı denetimi üzerindeki etkisini değerlendirirken, “... Hiç kuşkusuz bu tür KHK’ler üzerinde yargı denetiminin yokluğu ve fiilen TBMM’nin incelemesinin de ortadan kaldırılması hukuk devleti açısından son derece sakıncalıdır... Bu durumda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bu kararnameleri en kısa sürede inceleyerek sonuçlandırması zorunlu olmaktadır. Bunun yapılması söz konusu tehlikeleri bir ölçüde de olsa azaltacaktır; çünkü olağanüstü hal KHK’leri TBMM’nin onay aşamasından sonra, diğer KHK’ler gibi yasaya dönüşeceğinden, bu yasaların Anayasa’ya uygunluğunun denetlenebileceği de kuşkusuzdur” demesi de fevkalâde anlamlıdır.¹⁹

Sonuçta Anayasa Mahkemesi, içtihat yetkisini kullanarak, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin yargı denetimi dışında bırakılmasının doğurduğu sakıncaları bir ölçüde gidermiştir.

II. Anayasanın 121. ve 122. Maddelerine Dayanılarak Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin Nitelendirilmesi ve Anayasa Mahkemesinin Eğilimleri

Anayasa Mahkemesinin olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinin Anayasanın öngördüğü sınırlarlar içinde bir hukuk rejimi olarak uygulanması konusundaki içtihadî katkısını değerlendirirken, Mahkemenin somut olaylarda dava konusu kanun hükmünde kararname hükümlerine ilişkin nitelendirmeleri, bu konudaki tutum ve yaklaşımları da göz önünde tutulmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin Anayasanın 121. veya 122. maddesine dayanılarak çıkarılan bir kanun hükmünde kararnameyi nitelendirmesi, onu Anayasanın öngördüğü anlamda “olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi” veya “sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi” kılacak bütün öğeleri yönünden inceleyip değerlendirmesini gerektirir.²⁰

¹⁹ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 103-104.

²⁰ DURAN’a göre, Anayasa Mahkemesi denetlenmesi istenen bir işlemi, dolayısıyla Anayasanın 121. veya 122. maddesine dayanılarak çıkarılan bir kanun hükmünde kararnameyi nitelendirirken, onun yalnızca dışsal nitelikteki “yetki” ve “şekil” öğelerini ve “bütünü”nü göz önünde tutmalı, içerdiği hükümlerin “esası”nı, yani “içerik ve

Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin dışsal nitelikteki yetki ve şekil öğeleri genellikle kolayca belirlenebilir.²¹ Bu kanun hükmünde kararnamelerin içsel nitelikteki neden, amaç ve konu öğeleri ise çoğu kez birbirleriyle kaynaşmış olduklarından, bunların birbirlerinden ayrılıp ortaya konulmasına ihtiyaç duyulabilir. Anayasa Mahkemesi, 1991 yılında verdiği kararlarda 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameleri nitelendirmeden önce, genel olarak, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin neden, amaç ve konu öğelerini ve bunlar arasındaki ilişkileri şöyle açıklığa kavuşturmuştur:

“...Olağanüstü hal KHK’si çıkarabilmek için öncelikle Anayasa’nın 119. veya 120. maddelerine göre ilân edilmiş bir olağanüstü hal olmalıdır. Olağanüstü hal KHK’leriyle getirilen düzenlemeler olağanüstü halin amacını ve sınırlarını aşmamalıdır... Olağanüstü hal KHK’leri, Olağanüstü Hal Yasası ile saptanan sistem içersinde “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” uygulamaya yönelik olarak çikartılabilir. Bu tür KHK’lerle yalnızca olağanüstü hal ilânını gerektiren

---

muhtevasını” incelememelidir (DURAN (1995), s. 154; aynı yönde GÖZLER (2000), s. 219-224, ayrıca s. 209).

²¹ Anayasa Mahkemesinin, 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameleri nitelendirirken, dar anlamda yetki ve şekil öğeleri üzerinde ayrıca durmadığı, bu noktalara anılan Kanun Hükmünde Kararnamelere ilişkin açıklamalarında dolaylı bir şekilde değinmekle yetindiği görölmektedir (bkz. E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 102-104; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 400-401). Bu durum, Mahkemenin, 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde yetki, şekil ve usül yönlerinden herhangi bir Anayasaya aykırılık bulunmadığını kolayca saptayabilmiş olmasıyla açıklanabilir.

Öte yandan, Anayasa Mahkemesinin de belirttiği gibi, “Olağanüstü hal KHK’si çıkarabilmek için öncelikle Anayasa’nın 119. veya 120. maddelerine göre ilân edilmiş bir olağanüstü hal olmalıdır”(AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 98, 396). DURAN’a göre, “Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, bu tür kararnameleri çıkarabilmek için, önce bunalımlı dönemlerden birini ilân etmiş ve bunun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce ... onaylanmış bulunması zorunludur.” (DURAN (1995) s. 143). Kanımızca, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi çıkarabilmesi için olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin ilân edilmesi hukukça yeterli sayılmak gerekir. Anayasanın 121. ve 122. maddeleri Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna “olağanüstü hal veya sıkıyönetim süresince” kanun hükmünde kararname çikarma yetkisi vermektedir. Bu maddelere göre, olağanüstü hal ve sıkıyönetim hali de Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun olağanüstü hal veya sıkıyönetim hali ilânıyla yürürlüğe girmektedir.

nedenler gözetilerek bu nedenlerin ortadan kaldırılması için o duruma özgü kimi önlemler alınabilir... Bu tür KHK'lerin düzenleme alanları, Anayasa'nın 121. maddesinin üçüncü ve 122. maddesinin ikinci fıkraları gereğince "olağanüstü halin veya sıkıyönetim halini(n) gerekli kıldığı konular"la sınırlıdır. Olağanüstü halin gerekli kılmadığı konuların olağanüstü hal KHK'leriyle düzenlenmesi olanaksızdır. Olağanüstü halin gerekli kıldığı konular, olağanüstü halin neden ve amaç öğeleriyle sınırlıdır. İlan edilmiş olan olağanüstü halin nedeni, şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin bozulmasıdır. Olağanüstü halin amacı, neden öğesiyle kaynaşmış bir durumdadır. Başka bir anlatımla, olağanüstü halin varlığını gerektiren nedenler saptandığında, amaç öğesi de gerçekleşmiş demektir. Şu durumda olağanüstü hal KHK'lerinin "olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda" olağanüstü halin amacı ve nedenleriyle sınırlı çıkarılmaları gerekir"²²

Böylece Mahkeme, olağanüstü halin ilân edilmiş neden ve amacının Anayasanın 121. maddesine dayanılarak çıkarılacak kanun hükmünde kararnamelerin neden ve amacını belirlediği gibi, konusunu da sınırladığını ifade etmiştir. Genel olarak, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin nedeni Anayasanın 121. ve 122. maddelerinde gösterilen durumlar, amacı ise bu durumların yarattığı tehlikeleri gidermek ve olağan durumları geri getirmektir. Bu tür kanun hükmünde kararnamelerin konusu da, Anayasanın 121. ve 122. maddelerinde gösterilen durumlarda, beliren tehlikeleri giderip olağan durumları geri getirmek için başvurulacak somut önlemlerdir.²³ Anayasa Mahkemesinin de işaret ettiği gibi, olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin ilân edilmiş neden ve amaçları, Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılacak kanun hükmünde kararnamelerin konusuna, yani bu durumlarda başvurulacak önlemlerin içerik ve kapsamına sınırlar çizmektedir. Burada ekleyelim ki, Anayasanın 121. ve 122. maddelerinin olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde

²² Bkz. E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 98-100; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 396-397.

²³ Bu konuda genel olarak bkz. DURAN (1995), s. 145, 148-152; KUZU (1993), s. 221 vd.; TANÖR – YÜZBAŞIOĞLU (2006), s. 405-407; EROĞUL (1999), s. 33-34, 45; ÜSKÜL (2003), s. 39, 41-42, 183-184; TURHAN (1992), s. 27 vd.; GÖZLER (2000), s. 184 vd.; GÖZLER (2008), s. 488-491; ESEN (2008), s. 237, 245 vd., 278.

kararnamelerinin konu ögesini olağanüstü halin ve sıkıyönetim halinin “gerekli kıldığı konularla” sınırlandıran hükümleri, bir anlamda “ölçülülük ilkesi”ni ifade etmektedir.²⁴ Başka bir deyişle, Anayasa, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kararnameleriyle başvurulacak araçlar ile olağanüstü hal veya sıkıyönetim hali ilanına yol açan tehlikeleri giderip olağan durumları geri getirmek amacı arasında uygun bir ilişkinin varlığını da şart koşmaktadır.

Öte yandan, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin neden, amaç ve konu ögelerinin belirlenmesinde yürütme organının geniş bir takdir yetkisine sahip olması, bu ögeler yönünden yargı denetimini ciddi ölçüde zorlaştırmaktadır. Özellikle neden ve amaç ögeleri yönünden yargı denetiminin derinleştirilmesi, yerindelik denetimine yol açma tehlikesini doğurabilir. Bununla beraber yürütme organı, Anayasanın 121. ve 122. maddeleri gereğince olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerini ancak 119., 120. ve 122. maddelerde öngörülen nedenlere dayanarak çıkarabilir. Anayasa Mahkemesi, bu kanun hükmünde kararnamelerin dayandığı nedenlerin, yerindeliğini değilse de, daha önce olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilânına yol açan nedenlere uygunluğunu elbette araştırabilir.

Şunu da belirtelim ki, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin neden ve amaç ögelerinin saptanması, yargı denetiminde daha çok konu ögesinin değerlendirilmesinde önem kazanmaktadır. Bu bakımdan, Anayasa Mahkemesinin, “... *Olağanüstü halin gerekli kıldığı konular, olağanüstü halin neden ve amaç ögeleriyle sınırlıdır... (O)lağanüstü hal KHK’lerinin “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” olağanüstü halin amacı ve nedenleriyle sınırlı çıkarılmaları gerekir*” ve “*Olağanüstü hal KHK’leri, Olağanüstü Hal Yasası ile saptanan sistem içerisinde “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” uygulamaya yönelik olarak çıkartılabilir. Bu tür KHK’lerle yalnızca olağanüstü hal ilânını gerektiren nedenler gözetilerek bu nedenlerin ortadan kaldırılması için o duruma özgü kimi önlemler*

²⁴ Aynı yönde TEZİÇ (2007), s. 36; İNCEOĞLU, Sibel – NALBANT, Atilla, “Kriz Hukuku mu, Hukukun Krizi mi?”, *Argumentum*, Yıl 3 Sayı 25 (1992), s. 392; ESEN (2008), s. 246.

alınabilir” demesi de anlamlıdır.²⁵ Böylece Mahkemenin, yargı denetimini 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin olağanüstü halin neden ve amaçlarıyla sınırlı olan konu ögesi üzerinde odaklaştırdığı söylenebilir.

Bu yaklaşımla Anayasa Mahkemesi, 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanununu değiştiren ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ilân edilmiş olan olağanüstü hal bölgesi dışına taşan bazı hükümlerini olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi kuralı niteliğinde görmemiştir. Mahkeme, söz konusu hükümleri olağan kanun hükmünde kararname kuralı niteliğinde kabul ederek denetlemiş ve sonuçta, bir yetki kanununa dayanılarak çıkarılmadıkları, dolayısıyla Anayasanın 91. maddesine aykırı düştükleri gerekçesiyle iptal etmiştir.²⁶ Mahkeme, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin olağanüstü hal bölgesi dışına taşan hükümlerini iptal ederken, ayrıca bu hükümlerin olağanüstü hal ilan edilmeyen bölgelerin olağanüstü hal rejimiyle yönetilmesine yol açmaları, olağan kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemeyecek kişi haklarını konu almaları gibi nedenlerle de Anayasaya aykırı düştüklerini belirtmiştir.²⁷

Mahkeme, 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin kanunlarda bir değişiklik yapmadan var olan olağanüstü hal için yeni düzenlemeler getiren veya daha önce çıkarılmış olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerini değiştiren hükümleri ile 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin “olağanüstü hal ilan edilen yerlerde”, “olağanüstü hal süresince” ve “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” uygulanmak üzere çıkarıldığını saptadığı hükümlerini ise gerçek olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi kuralı niteliğinde görmüştür. Mahkeme, bu nitelikte gördüğü hükümlere ilişkin iptal istemlerini Anayasanın 148. maddesinin birinci fıkrası gereğince yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir.²⁸ Mahkemenin, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye ilişkin bir

²⁵ Bkz. E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 99-100; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 397-398.

²⁶ **AYMKD** S. 27 C. 1, s. 105-107, 402-405, 410-412, 413-414.

²⁷ Bkz. E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 404-405, 411-412,414.

²⁸ Bkz. E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 107-108; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 405-410, 412-413.

Anayasaya aykırılık itirazını da, aynı şekilde yetkisizlik nedeniyle reddettiğini belirtelim.²⁹

Anayasa Mahkemesinin bu kararlarda, 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelere ilişkin nitelendirmelerini, özellikle dava konusu Kanun Hükmünde Kararnamelerin Olağanüstü Hal Kanunu ile olağanüstü hal bölgesinin yer ve zaman bakımından kapsamı üzerindeki etkileri gibi yargı denetiminde görece daha kolay saptanabilecek nesnel nitelikteki noktalara dayandırmış olduğu görülmektedir. Gerçi Mahkeme 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin “olağanüstü halin gerekli kıldığı” konularda çıkarılıp çıkarılmadıklarını belirlerken, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerinin konu ögesinin daha öznel ve takdirî noktaları üzerinde de durmuştur. Ancak Mahkemenin, 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin dava konusu hükümlerinin “olağanüstü halin gerekli kıldığı konuda” çıkarılmış olup olmadıklarını belirlerken, özellikle bu hükümlerle seçilen araçlar ile güdülen amaçlar arasındaki bağı kuvvetli bir Anayasaya uygunluk varsayımından hareketle değerlendirdiği ve araçlar ile amaçlar arasında asgarî düzeyde akla uygun bir ilişkinin varlığını yeterli gördüğü söylenebilir.³⁰ Burada Mahkemenin, bazı Kanun Hükmünde Kararname

²⁹ E. 1992/30, K. 1992/36, k.t. 26.5.1992, **AYMKD** Sayı 29, Cilt 1, s. 158-159. Bu olayda Anayasa Mahkemesi, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin itiraz konusu 3. maddesinin (a) bendini gerçek anlamda olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmü olarak nitelendirip Anayasaya aykırılık itirazını yetkisizlik nedeniyle reddederken, Anayasanın 148. maddesinin birinci fıkrasındaki yargı denetimi yasağının, bu tür kanun hükmünde kararnamelere karşı yalnızca iptal davası açılmasını değil, aynı zamanda itiraz yoluna başvurulmasını da yasakladığını belirtmiştir (**AYMKD** Sayı 29, Cilt 1, s. 159). Mahkemenin yaklaşımı, karar gerekçesinde Anayasanın 148. maddesinin birinci fıkrası ile 2949 sayılı Kanunun 19. maddesinin birlikte değerlendirilmiş olması dışında, bizce de yerindedir. Anayasanın 148. maddesinin birinci fıkrasındaki “dava” deyiminin yalnızca 150. ve 151. maddelerde geçen “doğrudan doğruya iptal davası” anlamında kullanıldığını söylemek zordur. Bu konuda bkz. DURAN, Lûtfi, “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, **Anayasa Yargısı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1984, s. 61; DURAN (1995), s. 156 not 21; KUZU (1993), s. 377. Aksi görüş için bkz. ÜSKÜL (2003), s. 67-69; YÜZBAŞIOĞLU (1996), s. 193-195; TANÖR – YÜZBAŞIOĞLU (2006), s. 415-416; YOKUŞ (1996), s. 112-113; KANADOĞLU (2004), s. 160 not 553.

³⁰ 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 1. maddesinin (b) ve (c) bentleri ile 3. maddesinin (a), (b) ve (c) bentlerine ilişkin gerekçe için bkz. E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 405-409. 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2., 4. ve 7. maddeleriyle ilgili olarak ayrıca bkz. s. 407, 410, 412-413.

hükümlerini kararının gerekçesinde hiçbir açıklamada bulunmadan “olağanüstü halin gerekli kıldığı konuda” çıkarılmış hükümler olarak nitelendirdiğine,³¹ hatta bazı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerini kararının gerekçesinde bu noktaya bile değinmeden “olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde” kabul ettiğine de dikkat çekelim.³²

Bu durum, Mahkemenin, yürütme organının ilân edilmiş olan olağanüstü hal kapsamında alınacak önlemler konusundaki takdir yetkisini geniş yorumladığını ortaya koyması bakımından dikkate değer. Başka bir deyişle, Anayasa Mahkemesinin, 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunuyla kurulan sistemin ve ilân edilen olağanüstü halin yer ve zaman bakımından sınırları içinde kalması şartıyla, yürütme organının olağanüstü halin gerektirdiği önlemlerin tayinindeki takdir yetkisini geniş yorumlama eğiliminde olduğu düşünülebilir. Anayasa Mahkemesinin de içtihadında belirttiği gibi, olağanüstü hal rejimlerinin mahiyeti gereği olarak görülen bir özelliği, bu rejimlerde yürütme organının yetkilerinin, özellikle takdir yetkilerinin olağan zamanlara göre genişlemesi, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin ise olağan zamanlara göre daha ileri ölçülerde kısıtlanabilmesi, hatta gerektiğinde büsbütün durdurulabilmesidir. Öyleyse Mahkemenin yaklaşımının, genel olarak, olağanüstü hal rejimlerinin mahiyetine uygun düştüğü savunulabilir.

Eklemek gerekir ki, Anayasa Mahkemesinin 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin bazı hükümlerine ilişkin değerlendirmeleri, Mahkemenin, Anayasaya uygunluğu sağlamak için zorunlu görmedikçe, olağanüstü hal rejiminde yürütme alanına müdahalede bulunmaktan kaçındığı izlenimini vermektedir. Böyle bir eğilime örnek olarak, önce Mahkemenin anılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin olağanüstü hal bölgesindeki kamu personelinin yerinin

³¹ 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. maddesinin (d), (f) ve (g) bentleri ile 8. maddesine ilişkin nitelendirme için bkz. **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 409-410 ve 413.

³² 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. maddesinin 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. maddesinin (g) bendini yeniden düzenleyen hükmü ile 5. maddesi ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2. maddesi ile 3. maddesinin (e) bendinin nitelendirilmesi konusunda bkz. E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 107-108; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 407 ve 409.

değiştirilmesine veya görev alanı dışında görevlendirilmesine ilişkin hükümleriyle ilgili kararlarına değinilebilir.

Bu kararlardan ilki, 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. maddesinin 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. maddesinin (g) bendini yeniden düzenleyerek koyduğu ve Olağanüstü Hal Bölge Valisinin isteği üzerine olağanüstü hal bölgesinde genel güvenlik, asayiş ve kamu düzeni bakımından çalışmalarında sakınca görülen veya hizmetlerinden yararlanılamayan kamu personelinin yerinin değiştirilmesini veya görev alanı dışında geçici veya sürekli olarak görevlendirilmesini öngören hükümlerle ilgilidir. Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinde, yalnızca anılan bent hükmünün "... Anayasa'nın 121. maddesinin üçüncü fıkrasında çıkarılabileceği ve 148. maddesinde biçim ve öz yönlerinden Anayasa'ya aykırılığı savıyla Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmayacağı öngörülen KHK kuralı niteliğinde" olduğunu belirtmekle yetinmiş ve iptal istemini yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir.³³ Mahkeme, 430 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. maddesinin Olağanüstü Hal Bölge Valisini "olağanüstü hal ilân edilen illerde ve olağanüstü halin devamı süresince" aynı yolda yetkilendiren (a) bendiyle ilgili kararında da,

"... 3. maddenin (a) bendi ile 425 sayılı KHK'nin 4. maddesi aynı konuları aynı biçimde düzenlemektedirler... Buna benzer bir hüküm yürürlükten kaldırılan 424 sayılı KHK'nin 4. maddesinde de yer almaktaydı. Bu madde, 430 sayılı KHK'ye "mücavir iller" yerine sadece "olağanüstü hal ilân edilen iller" biçiminde değiştirilerek, yani uygulama alanı daraltılarak alınmıştır. Madde bu biçime dönüşükten sonra 425 sayılı KHK'nin 4. maddesine benzer bir duruma gelmiştir.

3. maddenin gerekçesinde "285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede yer alan bu hüküm herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan bu Kanun Hükmünde Kararnameye aktarılmış ve bu suretle güvenlik, asayiş ve kamu düzeni bakımından çalışmalarında sakınca görülen veya hizmetlerinden yararlanılamayan kamu personelinin de,

³³ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 107-108.

istenmeyen faaliyetlerinin önüne geçilmesi yoluna gidilmiştir.” denilmektedir.

Maddenin (a) bendi ile getirilen kural “olağanüstü hal süresince”, “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” ve “olağanüstü hal ilân edilen illerde uygulanmak üzere” çıkarılmıştır. Bu nedenle olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde olduğundan bu bende yönelik istemin yetkisizlik nedeniyle reddi gerekir.”

demıştır.³⁴ Nihayet Mahkeme, 1992 yılında 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. maddesinin (a) bendine ilişkin bir Anayasaya aykırılık itirazını da, aynı şekilde anılan hükmün gerekçesini aktararak yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir.³⁵

Bu olaylarda Anayasa Mahkemesinin, dava konusu Kanun Hükmünde Kararname hükümlerini nitelendirirken, amaç ile araç arasındaki ilişkiyi asgarî düzeyde akla uygunluk ölçüsüyle değerlendirdiği gibi, kamu personelinin görev alanı dışında “sürekli olarak” görevlendirilmesini de “olağanüstü hal rejiminin devamı süresince” görevlendirilme anlamında yorumladığı söylenebilir. Çünkü Mahkemenin, kamu personelinin görev alanı dışında sürekli olarak görevlendirilmesini olağanüstü halin sona ermesinden sonra da geçerli olacak bir görevlendirme anlamında okuması, dava konusu hükümleri en azından olağanüstü hal süresini aşan kısmıyla olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmü niteliğinde görmeyip denetlemesini ve sonuçta iptal etmesini gerektirirdi.³⁶ Anayasa Mahkemesi, sözü edilen kararlarının gerekçesinde bu noktaya ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamışsa da, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye ilişkin kararlarda dava konusu hükmün “olağanüstü hal süresince” ve “olağanüstü hal ilân edilen illerde uygulanmak üzere” çıkarıldığını ifade etmiştir. Mahkeme oybirliğiyle bu nitelendirmeyi yaparken, 1991/20 sayılı kararda daha önce aktardığı “Genel Gerekçesi”ne göre, 430 sayılı

³⁴ E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 407- 408.

³⁵ E. 1992/30, K. 1992/36, k.t. 26.5.1992, **AYMKD** Sayı 29, Cilt 1, s. 158-159.

³⁶ 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 3. maddesinin (a) bendiyle ilgili olarak, Anayasa Mahkemesinin kamu personelinin “sürekli” olarak görevlendirilebilmesi yönünden içtihadıyla çelişen bir karar verdiği yolunda bkz. ve krş. EROĞUL (1999), s. 38-39; ESEN (2008), s. 256-257, 284.

Kanun Hükmünde Kararnamenin 424 sayılı “*Kanun Hükmünde Kararnamede yer alan bazı hükümlerin, olağanüstü hal bölgesiyle ve süresiyle sınırlı olmamak üzere uygulanabileceği yönünde oluşan tereddütleri gidermek amacıyla*” çıkarıldığını da göz önünde tutmuş olmalıdır.³⁷ Böylece Anayasa Mahkemesinin, söz konusu Kanun Hükmünde Kararname hükümlerini, kamu personelinin görev alanı dışında “sürekli olarak” görevlendirilmesine “ilân edilen olağanüstü hal süresince” geçerlik taşıyacak bir önlem anlamını vererek değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşımın Anayasaya uygun yorum tekniğini çağrıştırdığına ve Mahkemeye, sonuçta kanun hükmünde kararname hükümlerinin iptal edilmesine yol açacak bir nitelendirmede bulunmaktan kaçınma olanağını verdiğiine dikkat çekelim.

Öte yandan, yukarıdaki kararlarda Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 121. maddesinde geçen “olağanüstü halin gerekli kıldığı konu”yu yalnızca bu madde hükümlerini ölçü tutarak yorumlamıştır. Mahkeme, olağanüstü hal kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisine düzenleme alanı yönünden Anayasanın başka maddelerinin çizdiği sınırları önemsememiştir. Bu yaklaşım da, Mahkemenin, konusu yönünden Anayasaya aykırılığını açıkça gördüğü bir kanun hükmünde kararname hükmünü Anayasanın öngördüğü anlamda gerçek bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmü olarak nitelendirmesine, dolayısıyla söz konusu hükümle ilgili iptal istemini, Anayasanın 148. maddesindeki denetim yasağına dayanarak yetkisizlik gerekçesiyle reddetmesine yol açmıştır. Gerçekten Mahkeme, 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. maddesinin 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 7. maddesini yeniden düzenleyerek koyduğu “Bu Kanun Hükmünde Kararname ile Bölge Valisine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idarî işlemler hakkında iptal davası açılmaz” yolundaki kurala ilişkin başvuruyu incelerken,

“... Bu hükmü hukuk devleti ilkesi ile bağdaştırabilmek olanağı yoktur. Anayasa'nın 125. maddesinin yedinci fıkrası olağanüstü yönetimlerde yasanın yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabileceğini belirtmektedir. Bu hükmün karşıt anlamından

---

³⁷ Bkz. E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 401.

olağanüstü yönetim usullerinde dahi iptal davası açılmasını engellemeyeceği anlaşılmaktadır. Olağanüstü hal bir keyfîlik ve denetimsizlik yönetimi değildir. Olağanüstü yönetimlerde yetkili makamların yaptıkları bireysel ve düzenleyici işlemlerin idarî yargı denetimine bağlı olması gerektiğinden kuşku duyulamaz. Özgürlükçü demokratik düzeni benimsemiş ülkelerde bunun tersi düşünülemez. Ancak, bu madde 2935 sayılı Olağanüstü Hal Yasası'nda değil yalnızca Olağanüstü Hal Bölgesi için çıkarılmış olan 285 sayılı Olağanüstü Hal KHK'sinde değişiklikler yapmaktadır ve Anayasa'nın 121. maddesinin üçüncü fıkrasında çıkarılabileceği ve 148. maddesinde biçim ve öz yönlerinden Anayasa'ya aykırılığı savıyla Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmayacağı öngörülen KHK kuralı niteliğindedir. Bu nedenle, bu maddeye yönelik iptal isteminin yetkisizlik nedeniyle reddi gerekir”

*demidir.*³⁸

³⁸ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 108. Oyçokluğuyla verilen (8-3) karara karşı olan Anayasa Mahkemesi üyelerinden Yekta Güngör Özden'in karşıoy yazısında, hukuk devleti ilkesi uyarınca, olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameyle yargı konusunda düzenleme yapılamayacağı görüşü savunulmuştur (**AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 115-116). Mustafa Şahin'in karşıoy yazısında ise, dava konusu hüküm “... Anayasa'nın hukuk devletini belirleyen 2. maddesiyle idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunu açan 125. maddesine ve 15. maddede öngörülen “durumun gerektirdiği ölçülülük” ilkesine aykırıdır. Çünkü, kamu düzeninin korunmasına ve şiddet eylemlerinin önlenmesine yardımcı olacak bir yönü bulunmamaktadır. Bu nedenle, ölçü kuralı, elverişlilik ilkesiyle çelişmekte ve dolayısıyla da Anayasa'nın 15. maddesine uygun düşmemektedir...” denilmiştir (**AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 129).

Öte yandan Anayasa Mahkemesi, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 8. maddesinde yer alan “Bu Kanun Hükmünde Kararname ile İçişleri Bakanına, Olağanüstü Hal Bölge Valisine ve olağanüstü hal bölgesi dahilindeki il valilerine tanınan yetkilerin kullanılmasında ilgili her türlü karar ve tasarruflarından dolayı bunlar hakkında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Kişilerin sebepsiz uğradıkları zararlardan dolayı Devlettten tazminat talep etme hakları saklıdır” yolundaki benzer kurala ilişkin başvuruyu da yetkisizlik nedeniyle reddetmiştir. Mahkeme karar gerekçesinde “... Bu kural “olağanüstü hal süresince”, “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” ve “olağanüstü hal ilân edilen illerde uygulanmak üzere” çıkarılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin olağanüstü hal KHK'lerini denetleme yetkisi bulunmamaktadır. 430 sayılı KHK, TBMM'nce onaylanmadığından henüz yasaya dönüşmemiştir. Yapılan düzenleme olağanüstü hal KHK kuralı niteliğinde olduğundan yetkisizlik nedeniyle iptal isteminin reddi gerekir” demekle yetinmiştir (E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 413). Oyçokluğuyla verilen (6-5) karara karşı olan Anayasa Mahkemesi üyeleri Yekta Güngör Özden, Mustafa Şahin, Selçuk Tüzün, Ahmet N.

Mahkemenin, Anayasanın 125. maddesinin altıncı fıkrasının yürütme organının olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesiyle düzenleme yetkisini konu yönünden sınırladığını ve 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. maddesiyle bu sınırı ihlâl ettiğini saptamasına karşın, söz konusu Kanun Hükmünde Kararname hükmünü Anayasanın 121. maddesinin üçüncü fıkrasının öngördüğü anlamda “olağanüstü halin gerekli kıldığı konuda” çıkarılmış gerçek bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmü olarak nitelendirebilmesi fevkalâde ilginçtir. Anayasanın 121. maddesinin üçüncü fıkrasındaki “olağanüstü halin gerekli kıldığı konu” kavramını genişleten, dolayısıyla Mahkemenin içtihadıyla da çelişen bu yorum tarzının isabetli olduğunu söylemek zordur.³⁹ Bu olayda Anayasa Mahkemesinin, “olağanüstü halin gerekli kıldığı konu” kavramını geniş yorumlaması ve dava konusu Kanun Hükmünde Kararnamede saptadığı açık Anayasaya aykırılığı gidermeleri için yasama ve yürütme organlarına bir anlamda çağrıda bulunmakla yetinmesi, Mahkemenin olağanüstü hal rejiminde yürütme alanına ihtiyatla yaklaşma ve müdahaleden kaçınma eğiliminin olduğu kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri üzerindeki denetim yetkisine verdiği önemin bir ifadesi de sayılabilir.⁴⁰

Sezer ve Yalçın Acargün'ün ortak karşıoy yazılarında, “ ...KHK'nin 8. maddesi, belirtilen yöneticilerin eylem ve işlemlerini yargı denetimi dışında bırakmakla Anayasa'nın 125. maddesinin birinci fıkrasına açıkça aykırıdır. 125. maddenin altıncı fıkrası, olağanüstü durumlarda kamu düzeni ve sağlık nedenleriyle ancak yürütmenin durdurulması kararı verilmesinin sınırlanabileceğini öngörmektedir. Demekki dava açılması engellenemez, yürütmenin durdurulması kararı bile büsbütün ortadan kaldırılamaz, iki koşulla sınırlanabilir. Belirtilen iki koşulda bile sınır getirilebilir, tümüyle önlenemez. Anayasa'nın 120. ve 121. maddelerinde bu değerlendirmeye ters düşen, KHK'nin 8. maddesini doğrulayan bir içerik yoktur. KHK'nin dava konusu düzenlemesi, ... hukuk devleti ve yasa önünde eşitlik ilkelerine de uygun düşmemektedir... Bu hakkın, ... olağanüstü durumlarda KHK'lerle düzenlenebileceği görüşü bile büsbütün ortadan kaldırılmasına, yasaklanmasına olanak verecek biçimde genişletilemez. Anayasa'nın 15. maddesinin birinci fıkrası da bu anlamda yorumlanamaz. Olağanüstü durum, hukuksuzluk süreci değildir...” denilmiştir (AYMKD Sayı 27 Cilt 1, s. 417).

³⁹ Aynı yönde bkz. İNCEOĞLU – NALBANT (1992), s. 391-392; EROĞUL (1999), s. 38; ÜSKÜL (2003), s. 95, 101; ESEN (2008), s. 256, 283-284.

⁴⁰ Bu konuda bkz. yukarıda not 16-18 ile ilgili metindeki açıklamalar.

Bununla beraber Anayasa Mahkemesi, 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle düzenlenen 7. maddesi 2003 yılında itiraz yoluyla yeniden önüne geldiğinde, anılan madde hükmünü gerçek bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmü niteliğinde görmeyip denetlemiştir. Mahkeme bu kararında, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde Anayasanın 121 ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin yargısal denetimi konusundaki içtihadını yinelerken,

“ ... Anayasa'nın 121. ve 122. maddelerine göre çıkarılan KHK'lerin Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı dışında kalabilmesi için yalnız isimlerinin farklı olması ve düzenlenmelerinin değişik usul ve esaslara bağlı tutulması yetmez, içeriklerinin de olağanüstü hal ve sıkıyönetimin gerekli kıldığı konularla sınırlı tutulması gerekir. Bu nedenle, içeriğine bakılmaksızın sadece olağanüstü hal veya sıkıyönetimin devamı süresince özel bir usul uygulanarak çıkarıldığı ve buna bağlı olarak isimlendirildiği için bir KHK'nin bu tür düzenleyici işlem olduğu kabul edilemez.

Öte yandan, olağanüstü hal ve sıkıyönetim süresince Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na Anayasa'nın 121. ve 122. maddeleriyle tanınan KHK çıkarma yetkisi, kuşkusuz, sadece bu kurullarla değil Anayasa'nın konuya ilişkin diğer düzenlemeleriyle de sınırlıdır. Bu sınırların aşılması durumunda sözkonusu KHK'lerin veya kimi kurallarının Anayasa'da “Olağanüstü yönetim usulleri” bağlamında öngörülen kanun hükmünde kararnameler kapsamında değerlendirilemeyeceği, ancak Anayasa'nın 91. maddesine göre olağan KHK'lerin hukuksal rejimine bağlı tutulabileceği açıktır

*demidir.*⁴¹

Görüldüğü üzere, Mahkeme bu kararında, Anayasanın 121. ve 122. maddeleri gereğince kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin Anayasanın yalnızca bu maddeleriyle değil, başka maddeleriyle de sınırlandırıldığına işaretlerken, bir kanun hükmünde kararnamenin Anayasanın öngördüğü anlamda “olağanüstü halin gerekli kıldığı konular”da çıkarılmış gerçek bir olağanüstü hal kanun hükmünde

⁴¹ E. 2003/28, K. 2003/42, k.t. 22.5.2003, **AYMKD** Sayı 40 Cilt 1, s. 97-98.

kararnamesi veya “sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konular”da çıkarılmış gerçek bir sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi olup olmadığının Anayasanın konuya ilişkin bütün hükümleri göz önünde tutularak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Anayasanın 121. maddesinin üçüncü fıkrası ile 122. maddesinin ikinci fıkrasında sözü edilen “olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konular”a ilişkin iki yorum tarzı arasındaki fark, Mahkemenin, daha önce olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi hükmü niteliğinde görüp denetlemediği bir hükmü bu kez olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde görmeyip denetleyebilmiş olmasında açıkça görülmektedir. Gerçekten bu kararında Mahkeme devamla şöyle demektedir:

“... Anayasa'nın “Yargı yolu” başlıklı 125. maddesinin ilk fıkrasında, idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu; beşinci fıkrasında, idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkansız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebileceği; altıncı fıkrasında da, kanunun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabileceği belirtilmektedir. Buna göre, madde ile açıkça yargısal denetimine izin verilmeyenler dışında idari işlemlere karşı dava açma hakkı hiçbir halde engellenemeyecek, ancak sayılan durumlar nedeniyle yalnız yürütmenin durdurulması kararı verilmesi sınırlanabilecektir. Oysa, 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 425 sayılı KHK ile yeniden düzenlenen itiraz konusu 7. maddesinde, “Bu Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valisine tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılmaz” denilerek bu işlemlere karşı dava açma hakkı ortadan kaldırılmış, böylece Anayasa'nın olağanüstü yönetim usulü bağlamında öngörmediği bir yetki kullanılmıştır.

Bu durumda, itiraz konusu kuralın olağanüstü halle ilgili bir düzenleme olduğunun kabulü olanaklı bulunmadığından olağan KHK kuralı olarak değerlendirilmesi gerekir.”⁴²

Mahkeme sonuçta, itiraz konusu Kanun Hükmünde Kararname hükmünü bir yetki kanununa dayanmadığı için Anayasanın 91. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir.⁴³

Anayasa Mahkemesinin, Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnameleri nitelendirirken, bunların olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda çıkarılmış olup olmadıklarını Anayasanın konuya ilişkin bütün hükümlerini göz önünde tutarak belirlemesinin, olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinin Anayasanın öngördüğü sistemin sınırları içinde hukuk devleti anlayışına uygun olarak uygulanması yolunda önemli bir katkı sağladığına kuşku yoktur. Böylece Mahkeme, daha önce verdiği kararlarda bu konuda benimsediği yorum tarzının bir hukuk rejimi olması gereken olağanüstü hal veya sıkıyönetim halinde temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından açabileceği bir gediği kapatmıştır. Nitekim Mahkeme, somut olayda itiraz konusu olan kanun hükmünde kararname hükmünü iptal ederek, 1991 yılında verdiği ret kararının gerekçesinde gösterdiği, ancak bu kararın üzerinden uzun bir süre geçmesine karşın yürütme ve yasama organlarınca düzeltilmeyen

⁴² **AYMKD** Sayı 40 Cilt 1, s. 98-99.

⁴³ **AYMKD** Sayı 40 Cilt 1, s. 100. Oyçokluğu ile verilen (ilk inceleme aşamasında 6-5, işin esası aşamasında 7-4) bu karara karşı olan Anayasa Mahkemesi üyeleri Samia Akbulut, Yalçın Acargün, Ali Hüner, Ertuğrul Ersoy ve Tülay Tuğcu'nun ortak karşıoy yazılarında, itiraz konusu kanun hükmünde kararnamede “*Anayasa hükümlerine uyulmadığı bir gerçek ise de Anayasa Mahkemesi de benzer bir tutumla Anayasanın 148. maddesini gözardı edemez... Ancak Anayasa Mahkemesi ... Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamesi adı altında yapılan düzenlemelerin ... gerçekten bir Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamesi niteliğinde olup olmadığını, zaman, yer ve metnin içeriği bakımından incelemek ve bu nitelikte görmediği düzenlemeler yönünden Anayasa'ya uygunluk denetimi yapmak zorundadır... İtiraz konusu ... hükmün olağanüstü hal valisinin aldığı önlemlerin hızlı ve etkin bir biçimde uygulanması amacına yönelik olduğu açıktır. Her ne kadar hükmün hukuk devleti ilkesi ve Anayasa'nın 125. maddesi ile bağdaştırılması mümkün değilse de itiraz konusu kuralın, biçim ve öz bakımından Anayasa'ya aykırılığı savıyla Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmayacağı öngörülen ... bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi olduğu kuşkusuzdur” denilerek, “iptal isteminin Mahkeme'nin yetkisizliği nedeniyle reddi gerektiği” görüşü savunulmuştur (**AYMKD** Sayı 40 Cilt 1, s. 101-103).*

Anayasaya aykırılığın yarattığı tehlikeyi gidermiştir. Yürütme ve yasama organlarının Anayasa Mahkemesinin saptadığı açık Anayasaya aykırılığı giderme konusunda gösterdikleri savsaklamanın, Mahkemeyi, Anayasanın 121. maddesinin 3. fıkrasındaki “olağanüstü halin gerekli kıldığı konu” kavramını ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin sınırlarını Anayasanın olağanüstü hal rejimine ilişkin bütün hükümlerini göz önünde tutarak değerlendirmeye zorladığı düşünülebilir.⁴⁴

Bu durumda Anayasa Mahkemesi, bir kanun hükmünde kararnamenin olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi niteliğinde olup olmadığını belirlerken, Anayasanın 15. maddesini de göz önünde tutacak mıdır? Anayasa Mahkemesi 1991/1 ve 1991/20 sayılı kararlarda, Olağanüstü Hal Kanunu ile Sıkıyönetim Kanunu gibi olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin de Anayasanın 15. maddesine uygun olması gerektiğini, hatta “*Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamelerinin TBMM’nce onaylanıp yasalaşmalarından sonra*” yargı denetiminde Anayasanın 15. maddesindeki ilkelerin uygulanacağını belirtmişse de,⁴⁵ konuyu Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin nitelendirilmesi yönünden tartışmaya gerek görmemiştir. Bununla beraber, Mahkemenin içtihadının Anayasanın 15. maddesi yönünden özel bir önem taşıdığını söylemek, hiç de yanlış

⁴⁴ Anayasa Mahkemesinin 1991 yılında verdiği kararlarda eksikliğinden yakındığı (bkz. yukarıda not 17-19 ile ilgili metin) İçtüzük düzenlemesi 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. TBMM İçtüzüğüne 16.5.1996 tarihli ve 424 sayılı kararla eklenen “Olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmündeki kararnamelerinin görüşülmesi” başlıklı 128. maddede, bu kanun hükmünde kararnameler “... komisyonlarda ve Genel Kurulda diğer kanun hükmünde kararnamelerle, kanun tasarı ve tekliflerinden önce, ivedilikle en geç otuz gün içinde görüşülür ve karara bağlanır. Komisyonlarda en geç yirmi gün içinde görüşmeleri tamamlanmayan kanun hükmünde kararnameler Meclis Başkanlığınca doğrudan doğruya Genel Kurul gündemine alınır” denilmiştir. Ancak İçtüzüğün 128. maddesinin, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bu kararnameleri en kısa sürede inceleyerek sonuçlandırmasını” sağlayacak gerçek bir yaptırımı yoktur (ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden geçirilmiş 9. bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 257; GÖZLER (2000), s. 232; ESEN (2008), s. 240; krş. için bkz. TEZİÇ (2007), s. 39-40; YÜZBAŞIOĞLU (1996), s. 186-188; TANÖR – YÜZBAŞIOĞLU (2006), s. 412. Bu konuda ayrıca bkz. ÜSKÜL (2003), s. 129-131.

⁴⁵ E. 1990/25, K. 1991/1, k.t. 10.1.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 95-98; E. 1991/6, K. 1991/20, k.t. 3.7.1991, **AYMKD** Sayı 27 Cilt 1, s. 392-395.

olmaz. Şöyle ki, Anayasanın “temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması”nı düzenleyen 15. maddesi de, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanarak kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisine sınırlar çizmektedir. Bu maddenin birinci fıkrasına göre, “Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.” Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun gerekçesinde de belirtildiği üzere, bu “(f)ıkra içinde, öngörülen ağır tedbirlerin (“durdurma” yahut “güvencenin kaldırılması”) sınırı da gösterilmiş; bu suretle, bunların, hak ve özgürlükler için dayanaksız bir tehdit teşkil etmeleri önlenmek istenmiştir. Ezcümle, hak ve hürriyetlerin durdurulması yahut bunlar için öngörülen güvencelere aykırı tedbirler getirilmesinde “durumun gerektirdiği ölçü içinde kalınacak”, yani “istisna”da orantı korunacak; aynı zamanda, hak ve özgürlüklere getirilecek “istisnalar”, uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl etmeyecektir.”⁴⁶ Görüldüğü üzere Anayasa, olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinde alınacak önlemlerde “ölçülülük ilkesi”ni vurguladığı gibi, ayrıca bu önlemlerin “milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri” ihlâl etmemesini de şart koşmuştur.

Nihayet 15. maddenin ikinci fıkrası, olağanüstü haller ile sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde dahi, hiçbir şekilde durdurulamayacak ve ihlâl edilemeyecek bazı temel hak ve özgürlüklerden oluşan bir çekirdek alan yaratmıştır. Bu fıkranın ilk metnine göre, “Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.” Bilindiği gibi, bu fıkradaki

⁴⁶ Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Raporu, Danışma Meclisininin 4.8.1982 günlü 120. Birleşim tutanağının sonuna ekli S. Sayısı: 166’ya 1 inci Ek, s. 11, DMTD Cilt 7.

“ölüm cezalarının infazı” ibaresi 7.5.2004 tarihli ve 5170 sayılı Anayasa değişikliğiyle metinden çıkarılmıştır.

Anayasanın 15. maddesinin ikinci fıkrası da, 125. maddenin altıncı fıkrası gibi, bazı temel hak ve özgürlükleri olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesiyle düzenleme alanının dışında bırakmaktadır. Başka bir deyişle, bu fıkra hükmü de, olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi çıkarma yetkisine, düzenleme alanı bakımından sınır çizmektedir. Şu halde, olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesiyle 15. maddenin ikinci fıkrasında belirtilen temel hak ve özgürlüklerle korunan alanda düzenleme yapılması, yani söz konusu hak ve özgürlüklere dokunulması, Anayasa'nın olağanüstü yönetim usûlleri bağlamında öngörmediği bir yetkinin kullanılması anlamına gelecektir. Bu fıkra da belirtilen temel hak ve özgürlüklere dokunan bir kanun hükmünde kararname de, Anayasanın 121. maddesinin üçüncü fıkrası ile 122. maddesinin ikinci fıkrasında sözü edilen “olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda” çıkarılmış bir kanun hükmünde kararname olarak nitelendirilemeyecektir.

Aynı düşünce, Anayasanın 15. maddesinin birinci fıkrasındaki ölçülülük ilkesine ve milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle bağlılık için de yinelenabilir. Bu ilkeleri ihlâl eden bir kanun hükmünde kararname hükmü de, olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda çıkarılmış kanun hükmünde kararname hükmü olarak nitelendirilemez. Burada, Anayasanın 121. maddesinin üçüncü ve 122. maddesinin ikinci fıkrasında olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin olağanüstü halin ve sıkıyönetim halinin “gerekli kıldığı konularda” çıkarılabileceğini belirten hükümlerin de bir anlamda ölçülülük ilkesini ifade ettiklerine dikkat çekelim.

O halde, Anayasa Mahkemesinin yürütme organının Anayasanın 121 veya 122. maddesine dayanarak çıkardığı bir kanun hükmünde kararnamenin “olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konuda” çıkarılmış olup olmadığını belirlemek için o hükmün içeriği üzerinde yaptığı incelemenin kapsamını 15. maddedeki güvenceleri de içine alacak şekilde genişletmesi, Mahkemenin demokratik hukuk devleti anlayışından hareketle ortaya koyduğu içtihadın mantikî bir sonucu

sayılmak gerekir.⁴⁷ Bu yaklaşımın, olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinde temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda çok önemli bir katkı sağlayacağına kuşku yoktur. Elbette Mahkeme, Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararname Anayasanın 15. maddesindeki ilkelere uygunluk açısından değerlendirirken de, bu kanun hükmünde kararnamelerin konu ögesinin Anayasaya aykırılığın görece daha kolay saptanabildiği nesnel noktalarına ağırlık verip, daha öznel, dolayısıyla daha takdirî noktalarında yürütme organının takdir yetkisini geniş yorumlayabilir. Başka bir deyişle Mahkeme, olağanüstü durumların ortaya çıkardığı tehlikelerin giderilmesindeki kamu yararını, Anayasanın çizdiği sınırlar içinde yürütme organının olağanüstü halin veya sıkıyönetimin somut koşullarının gerektirdiği önlemleri belirleme konusundaki takdir yetkisini geniş yorumlayarak gözetebilir.

III. Sonuç

Anayasanın 148. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılmaması, Anayasanın bu hallerde temel hak ve özgürlüklerin korunması için öngördüğü güvencelerin değerini azaltmakta ve kanun hükmünde kararnamelerle söz konusu güvencelerin ihlâl edilmesi tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Hukuk devletinde olağanüstü hal rejimlerinin de Anayasanın üstünlüğü ilkesine dayanan bir hukuk rejimi olduğu düşünülürse, Anayasanın 121 ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin yargı denetimi dışında bırakılmasını çok ciddi bir çelişki saymak gerekir. Bununla beraber, Anayasa Mahkemesi 1991 yılından başlayarak demokratik hukuk devleti anlayışından hareketle verdiği kararlarla bu çelişkiyi bir ölçüde gidermiştir.

Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesinin Anayasanın 121. ve 122. maddelerine dayanılarak çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin

---

⁴⁷ Aynı yolda, ALİFENDİOĞLU, (1997), s. 134; EROĞUL (1999), s. 39; ESEN (2008), s. 282, 285. Ayrıca bkz. ÇAĞLAR, Bakır, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında – Demokrasi –”, **Anayasa Yargısı** 7, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1990, s. 99-102; YOKUŞ (1996), s. 132.

“olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konuda” çıkarılmış olup olmadıklarını Anayasanın konuya ilişkin bütün hükümlerini göz önünde tutarak değerlendirmesinin, olağanüstü hal rejimlerinde temel hak ve özgürlüklerin daha etkili bir şekilde korunmasının yolunu açtığı düşünülebilir. Şöyleki Mahkeme, Anayasanın 121. veya 122. maddesine dayanılarak çıkarılan bir kanun hükmünde kararnamenin “olağanüstü halin veya sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konuda” çıkarılıp çıkarılmadığını belirlemek için o hükmün içeriği üzerinde yaptığı incelemede, Anayasanın 15. maddesindeki güvencelerin ihlâl edilmiş olup olmadığını da araştırabilir.

Anayasa Mahkemesinin kararları, Mahkemenin aynı zamanda, Anayasanın öngördüğü sınırlar içinde yürütme organının kanun hükmünde kararname çıkararak olağanüstü halin gerekli kıldığı somut önlemleri belirleme konusundaki takdir yetkisini geniş yorumlama eğiliminde olduğunu da ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle Mahkeme, hukuk devleti ilkesi bakımından zorunlu görmedikçe, yürütme organının olağanüstü hal ve sıkıyönetim hallerinde olağan zamanlara göre genişleyen serbest takdir alanına müdahaleden kaçınmaya özen göstermektedir. Bu yaklaşımın, genel olarak, olağanüstü hal rejimlerinin mahiyetine uygun düştüğü söylenebilir.

Anayasa Mahkemesinin içtihadî katkıları, Anayasanın 148. maddesinde olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin yargı denetimi dışında bırakılmış olmasının doğurduğu ve Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru yolunu açmasıyla daha da belirginleşen çelişkiyi büyük ölçüde giderebilir. Ancak, Anayasanın 148. maddesinde yapılacak bir değişiklikle olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerini doğruca yargı denetimine açmanın bu konuda çok daha isabetli bir çözüm olacağına kuşku yoktur.

KAYNAKÇA

- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1997), **Anayasa Yargısı**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÇAĞLAR, Bakır (1990), “Anayasa Mahkemesi Kararlarında – Demokrasi -”, **Anayasa Yargısı 7**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara: s. 51-127.
- DURAN, Lûtfi (1984), “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, **Anayasa Yargısı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara: s. 55-87.
- DURAN, Lûtfi (1995), “Bunalım Kararnameleri”, **AÜSBFD**, Cilt 50, Sayı 3-4: s. 141-158.
- EROĞUL, Cem (1999), “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Olağanüstü Yasa Gücünde Kararnamelerin TBMM’ce Onaylanması Sorunu”, **AÜSBFD**, Cilt 54, Sayı 4: s. 31-46.
- ESEN, Selin (2008), **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- GÖZLER, Kemal (2000), **Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukukî Rejimi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- GÖZLER, Kemal (2008), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınları, Bursa.
- İNCEOĞLU, Sibel – NALBANT, Atilla (1992), “Kriz Hukuku mu, Hukukun Krizi mi?”, **Argumentum**, Yıl 3 Sayı 25: s. 389-394.
- KANADOĞLU, Korkut (2004), **Anayasa Mahkemesi**, Beta, İstanbul.
- KUZU, Burhan (1993), **Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (2008), **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden geçirilmiş 9. bası, Yetkin Yayınları, Ankara.

- TANÖR, Bülent (1994), **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. bası, BDS Yayınları, İstanbul.
- TANÖR, Bülent – YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2006), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 8. bası, Beta, İstanbul.
- TEZİÇ, Erdoğan (2007), **Anayasa Hukuku**, 12. bası, Beta, İstanbul.
- TURHAN, Mehmet (1992), “Olağanüstü Hallerde Çıkarılabilecek Kanun Hükmünde Kararnameler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 3: s. 13-36.
- ÜSKÜL, Zafer (2003), **Olağanüstü Hal Üzerine Yazılar**, Bütke Yayıncılık, İstanbul.
- YOKUŞ, Sevtap (1996), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimine Etkisi**, Beta, İstanbul.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (1996), **1982 Anayasasına ve Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Türkiye'de Kanun Hükmünde Kararnameler Rejimi**, Beta, İstanbul.

